

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ
USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

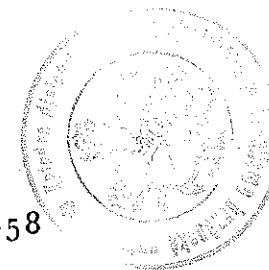
ČESKÉ VYDÁNÍ PŘIPRAVIL
ÚSTAV DĚJIN
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY

SVAZEK

3

1958



STÁTNÍ
NAKLADATELSTVÍ
POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA

Celé toto zdání, že snad vláda určité třídy je jen vláda jistých myšlenek, se ovšem samo zhroutí, jakmile vláda tříd přestane být vůbec formou společenského řádu, jakmile už tedy nebude zapotřebí vydávat nějaký zvláštní zájem za zájem obecný anebo „obecné“ za vládnoucí.

Jakmile se jednou vládnoucí myšlenky oddělí od vládnoucích individuí a především od vztahů, které vznikají z daného stupně způsobu výroby, a jakmile se tak dojde k závěru, že v dějinách vždycky vládnou myšlenky, je velmi snadné abstrahovat si z těchto různých myšlenek „myšlenku jako takovou“, ideu atd. jako to, co vládne dějinami, a pojímat tedy všechny tyto jednotlivé myšlenky a pojmy jako „sebeurčení“ pojmu jako takového, který se vyvíjí v dějinách. Pak je také přirozené, že všechny vztahy lidí je možno odvodit z pojmu člověka, z člověka v představě, z podstaty člověka, z člověka jako takového. To dělala spekulativní filosofie. Hegel sám na konci „Filosofie dějin“¹⁶ přiznává, že „zkoumal proces vývoje samotného pojmu“ a že v dějinách zpodobnil „vpravdě skutečnou *theodiceu*“ (str. 446). Nyní je možné se vrátit opět k producentům „pojmu“, theologům, ideologům a filosofům, a potom se dojde k závěru, že filosofové, myslitelé jako takoví, vládli odjakživa v dějinách — tento závěr ostatně, jak vidíme, vyslovil už i Hegel. Celý ten trik, jak v dějinách prokázat svrchovanost ducha (hierarchie u Stirnera), se tedy omezuje na tyto tři úkony:

Čís. 1. Myšlenky těch, kdo vládou z empirických důvodů, za empirických podmínek a jako materiální individua, musí ideologové oddělit od těchto vládnoucích individuí, a tím uzнат vládu myšlenek či ilusí v dějinách.

Čís. 2. Do této vlády myšlenek se musí vnést nějaký řád, prokázat mezi myšlenkami, které jedna po druhé vládly, nějakou mystickou souvislost, a to se provádí tak, že se tyto myšlenky pojímají jako „sebeurčení pojmu“ (to je možné proto, že tyto myšlenky spolu skutečně souvisí prostřednictvím své empirické základny, a také proto, že jsou-li pojaty jako *pouhé* myšlenky, stávají se z nich seberozišení, rozdílly vytvořené myšlením).

Čís. 3. Aby se odstranilo mystické vzezření tohoto „sebe sama určujícího pojmu“, přeměňuje se v jakousi osobu — v „sebeuvědo-

mění“ — anebo, aby to vypadalo hezky materialisticky, v řadu osob reprezentujících v dějinách „pojem“, v „myslitele“, ve „filosofy“, v ideology, kteří jsou zase pojati jako výrobci dějin, jako „rada strážců“, jako ti, kteří vládou.* Tím odstraňují z dějin beze zbytku všechny materialistické prvky a mohou pak bez obav pustit uzdu svému spekulativnímu oří.

V obyčejném životě dovede každý shopkeeper** velmi dobře rozlišovat mezi tím, zač se někdo vydává, a tím, co skutečně je, ale naše dějepisectví k tomuto triviálnímu poznání ještě nedospělo. Každé epoše na slovo věří, co sama o sobě říká a co si o sobě myslí.

Je třeba vysvětlit tuto historickou metodu, která vládla v Německu, a proč vládla především v Německu, a to ze souvislosti s ilusí ideologů vůbec, například s ilusemi právníků, politiků (včetně praktických státníků) z dogmatického blouznění a překrucování těchto chlapíků; tato iluse docela prostě vyplývá z jejich postavení v praktickém životě, z jejich zaměstnání a z dělby práce.

[B. SKUTEČNÁ ZÁKLADNA IDEOLOGIE]

[1.] STYKY A VÝROBNÍ SÍLA

Největší dělbou hmotné a duševní práce je odloučení města a venkova. Protiklad mezi městem a venkovem začíná s přechodem od barbarství k civilizaci, od kmenového zřízení ke státu, od místní omezenosti k národu, a prostupuje celé dějiny civilizace až do našich dnů (Anti-corn-law-league¹⁷).

S městem je zároveň dána nutnost administrativy, policie, daní atd., zkrátka obecního zřízení, a tím vůbec politiky. Zde se poprvé objevilo rozdělení obyvatelstva na dvě velké třídy, které je založeno přímo na dělbě práce a na výrobních nástrojích. Město znamená už fakt koncentrace obyvatelstva, výrobních nástrojů, kapitálu, požitků, potřeb, kdežto venkov ukazuje fakt úplně opačný, izolovanost a rozdrobenost. Protiklad mezi městem a venkovem

* *Marxova poznámka na okraji*: člověk jako takový — „myslící lidský duch“.
** — kramář. (Pozn. red.)

může existovat jen v rámci soukromého vlastnictví. Je to nejkřiklavější výraz podřízenosti individua dělbě práce, určité činnosti, která mu byla vnucena, podřízenosti, která z jedněch dělá omezené městské živočichy, z druhých omezené venkovské živočichy, a denně znovu a znovu plodí protiklad jejich zájmů. Práce tu je zase to hlavní, je to moc nad individui, a dokud tato moc existuje, musí existovat soukromé vlastnictví. Zrušení protikladu mezi městem a venkovem je jedna z prvních podmínek pospolitosti, je to podmínka, která zase závisí na množství materiálních předpokladů a kterou pouhá vůle nemůže splnit, jak vidí každý na první pohled. (Tyto podmínky je třeba ještě vyložit.) Odloučení města od venkova je také možno chápat jako odloučení kapitálu od pozemkového vlastnictví, jako počátek kapitálu existujícího a vyvíjejícího se nezávisle na pozemkovém vlastnictví, onoho vlastnictví, jehož jedinou základnou je práce a směna.

Ve městech, která do středověku nepřešla hotová z dřívějších dějin, nýbrž vytvořila se nově z osvobozených nevolníků, byla pro každého jeho zvláštní práce jediným vlastnictvím, kromě malého kapitálu, který si přinesl s sebou a který se skládal téměř jen z nejn nutnějšího řemeslnického nářadí. Řemeslníkům konkurovali uprchlí nevolníci, přicházející neustále do města; venkov vedl nepřetržitou válku proti městům, a proto bylo třeba, aby města měla organisovanou vojenskou moc; řemeslníky spojovalo společné vlastnictví k určité práci; potřebovali společné budovy, kde by prodávali své zboží, neboť tehdy byl řemeslník zároveň commerçant*, a z toho plynulo, že nepovolání byli z těchto budov vyloučeni; zájmy jednotlivých řemesel byly protikladné; bylo nutno chránit práci, které se s námahou vyučili; celá země byla organisována feudálně; a to všechno byly příčiny, proč se pracovníci jednotlivých řemesel sdružovali v cechy. Není třeba, abychom se tu dále zabývali rozmanitými obměnami cechovního zřízení, ke kterým dochází pozdějším historickým vývojem. Po celý středověk utíkali nevolníci ustavičně do měst. Tito nevolníci, pronásledovaní na venkově svými pány, přicházeli do měst jednotlivě a setkávali se tam s organisovanou obcí, proti které byli bezmocní a v níž se museli smířit s takovým

* — obchodníkem. (Pozn. red.)

postavením, jaké jim určila potřeba jejich práce a zájem jejich organisovaných městských konkurentů. Tito dělníci, přicházející jednotlivě, nemohli nikdy dosáhnout nějaké moci; buď měla jejich práce svůj cech, bylo k ní třeba vyučení, a potom si je podrobili cechovní mistři a organisovali je podle svých zájmů; anebo k jejich práci nebylo třeba vyučení, nebyla to tedy práce cechovní, nýbrž nádenická, a potom se nikdy nemohli organisovat, zůstávali neorganisovanou chátrou. Z potřeby nádenické práce ve městech vznikla chátra.

Tato města tvořila opravdové „spolky“, vzniklé z bezprostřední potřeby, ze starosti o ochranu vlastnictví a ze snahy znásobit výrobní prostředky i prostředky obrany jednotlivých členů. Chátra v těchto městech byla úplně bezmocná, protože se skládala z individuí navzájem si cizích, která přicházela do města každé zvlášť a stála tedy neorganisována proti organisované moci vyzbrojené pro případ války a žárlivě je střežící. Tovaryši a učňové byli v každém řemesle organisováni tak, jak to nejlépe vyhovovalo zájmu mistrů; k mistrům měli patriarchální poměr, a tento poměr dával mistrům dvojnásobnou moc, jednak proto, že měli přímý vliv na celý život tovaryšů, jednak proto, že pro tovaryše pracující u téhož mistra byl tento poměr skutečným poutem, které je spojovalo proti tovaryšům ostatních mistrů a oddělovalo je od nich; a konečně spojoval tovaryše s existujícím řádem už jejich zájem, aby se sami stali mistry. Jestliže se tedy chátra přece jen zmožila alespoň na vzpoury proti celému městskému řádu, i když při její bezmocnosti zůstávaly bez jakéhokoli účinku, nedokázali tovaryši nic jiného, než že se tu a tam v rámci jednotlivých cechů vzepřeli, a to už patřilo k existenci cechovního zřízení. Velká povstání středověku vycházela vždy z venkova, ale ta byla rovněž naprosto bezúspěšná právě pro roztržitost a z toho plynoucí zaostalost rolníků.

Dělba práce byla ve městech mezi jednotlivými cechy ještě [úplně živelná] a mezi jednotlivými pracovníky uvnitř cechů nebyla provedena vůbec. Každý pracovník musel být zběhlý v celé řadě prací, musel umět udělat všechno, co se dalo udělat s jeho nářadím; omezené styky a nepatrné spojení mezi jednotlivými městy, nedostatek obyvatelstva a omezenost potřeb nedovolovaly, aby se

dělba práce dále rozvíjela, a proto musel každý, kdo se chtěl stát mistrem, ovládat celé své řemeslo. Proto se u středověkých řemeslníků ještě setkáváme se zájmem o jejich speciální práci a o zručnost v této práci; z tohoto zájmu se mohl vyvinout i jistý omezený smysl pro umění. Ale proto byl také každý středověký řemeslník úplně pohlcen svou prací, měl k ní vztah dobrodušné otrocké služebnosti a byl v jejím područí mnohem víc než moderní dělník, kterému je jeho práce lhostejná.

Kapitál v těchto městech byl kapitál samorostlý a skládal se z obydlí, z řemeslnického nářadí a z přirozeně vzniklého dědičného zákaznictva, a protože styky byly nevyvinuté a chyběl oběh, nebylo možno tento kapitál realizovat, takže ho vždy musel dědit syn po otci. Tento kapitál nebylo možno odhadnout v penězích, jako je tomu u moderního kapitálu, u něhož je lhostejné, je-li uložen v té či oné věci; byl to kapitál přímo souvisící s určitou prací majitele, naprosto neoddělitelný od této práce, a v tom smyslu tedy kapitál stanovský.

Dalším rozšířením dělby práce bylo oddělení výroby a styků, vytvoření zvláštní třídy obchodníků; ve městech dochovaných z dřívějších dob (mimo jiné i s Židy) existovalo toto rozdělení už dříve, a v nově zakládaných městech k němu docházelo velmi brzy. Tak byla dána možnost obchodního spojení přesahujícího nejbližší okruh; uskutečňování této možnosti záviselo na tom, jaké byly v té době dopravní prostředky, v jakém stavu byla veřejná bezpečnost na venkově, podmíněná politickými poměry (po celý středověk putovali, jak známo, obchodníci od města k městu s ozbrojenými karavanami), a na tom, zda v oblastech dostupných stykům byly, podle stupně kultury, primitivnější nebo vyvinutější potřeby.

Jakmile se obchodní styky konstituují ve zvláštní třídu, jakmile obchodníci rozšíří obchod za hranice nejbližšího okolí města, dochází ihned k vzájemnému působení mezi výrobou a styky. Města navazují mezi sebou spojení, z jednoho města do druhého se přenáší nové nástroje, a dělba mezi výrobou a styky vyvolává brzy novou dělbu výroby mezi jednotlivými městy, z nichž každé brzy provozuje převážně jedno průmyslové odvětví. Pozvolna začíná mizet počáteční omezenost na nejbližší okolí.

Ve středověku byli měšťané každého města nuceni sdružovat se proti venkovské šlechtě, aby se jí ubránili; rozšiřování obchodu, zřizování komunikací vedlo jednotlivá města k tomu, že se seznamovala s jinými městy, která prosazovala tytéž zájmy v boji s týmž protivníkem. Z mnoha místních měšťanstev jednotlivých měst vznikala jen velmi pozvolna třída měšťanů. Z životních podmínek jednotlivých měšťanů se v důsledku protikladu k existujícím vztahům a v důsledku způsobu práce, podmíněného těmito vztahy, zároveň stávaly podmínky, které jim všem byly společné a nezávislé na jednotlivém měšťanu. Měšťané vytvářeli tyto podmínky natolik, nakolik se vymanili z feudálního svazku, a byli vytvářeni těmito podmínkami natolik, nakolik byli podmíněni svým protikladem k feudálnímu zřízení, které tu bylo už před nimi. Když se vytvořilo spojení mezi jednotlivými městy, vyvíjely se z těchto společných podmínek podmínky třídní. Tytéž podmínky, též protiklad, tytéž zájmy musely vcelku vyvolat všude i stejné mravy. Buržoasie sama se poněmáhlu vyvíjí teprve se svými podmínkami, podle dělby práce se zase štěpí na různé frakce a nakonec do sebe vstřebává všechny majetné třídy, které tu už byly* (formujíc zároveň většinu už předtím nemajetných a část dosud majetných tříd v novou třídu, proletariát), tou měrou, jak se všechno dřívější vlastnictví mění v průmyslový nebo obchodní kapitál. Jednotlivá individua tvoří třídu jen potud, pokud musí vést společný boj proti jiné třídě; jinak si navzájem konkurují jako nepřátelé. Na druhé straně se třída zase osamostatňuje vzhledem k individuím, takže ta se už dostávají do životních podmínek, které jsou jim předurčeny, třída jim určuje jejich životní postavení a tím i jejich osobní vývoj, individua jsou podřizována třídě. Je to též jev jako podřizenost jednotlivých individuí dělbě práce a může být odstraněn jen zrušením soukromého vlastnictví a práce samé. Jak se z této podřizenosti individuí třídě zároveň vyvíjí podřizenost všem možným představám atd., naznačili jsme několikrát už předtím.

Závisí jedině na rozšíření styků, zda pro další vývoj přijdou nebo nepřijdou nazmar výrobní síly, zejména vynálezy vytvořené

* *Marxova poznámka na okraji:* Vstřebává nejprve pracovní odvětví, která přímo náleží státu, potom všechny + - [více nebo méně] ideologické stavy.

v určitém místě. Dokud ještě neexistují styky přesahující bezprostřední sousedství, musí se ke každému vynálezu v každém místě dojíti zvlášť, a stačí pouhá náhoda, třeba vpád barbarského národa nebo i obyčejná válka, aby se v zemi s vyvinutými výrobními silami a potřebami muselo začínat zase úplně od začátku. Na úsvitu dějin bylo třeba každý vynález objevit vždy znovu a v každém místě zvlášť. Rozvinuté výrobní síly mohou i při poměrně velmi rozsáhlém obchodu snadno úplně zaniknout; to dokazují Féničané, jejichž vynálezy byly většinou na dlouhou dobu ztraceny, protože národ byl vyřazen z obchodu, země byla dobytá Alexandrem, a tak začala upadat. Právě tak například středověké malířství na skle. Teprve když se styky staly světovými styky a jsou založeny na velkém průmyslu, když jsou do konkurenčního boje zapojeny všechny národy, je zajištěno trvání dosažených výrobních sil.

Dělba práce mezi různými městy vedla vzápětí ke vzniku manufaktur, výrobních odvětví, která už přerostla rámec cechovního zřízení. Historickým předpokladem prvního rozkvětu manufaktur — v Itálii a později ve Flandrech — byl styk s cizími národy. V jiných zemích — např. v Anglii a ve Francii — se manufaktury zpočátku omezovaly na vnitřní trh. Předpokladem manufaktur — kromě toho, co jsme uvedli — byla již pokročilá koncentrace obyvatelstva — zejména na venkově — a kapitálu, který se začal shromažďovat v rukou jednotlivců, jednak — přes všechny cechovní zákony — v ceších, jednak u obchodníků.

Velmi brzy se ukázalo, že taková práce, která hned od začátku předpokládala stroj, i když ještě v úplně primitivní podobě, je nejvíce schopná vývoje. Tkalcovství, které do té doby provozovali na venkově rolníci vedle své práce, aby si opatřili potřebné ošacení, bylo první prací, kterou rozšíření styků popohnalo kupředu a vedlo k jejímu dalšímu rozvoji. Tkalcovství bylo první manufakturou a zůstalo manufakturou nejdůležitější. S růstem obyvatelstva se zvyšovala poptávka po látkách na šaty, akumulace a mobilisace samorostlého kapitálu, způsobená urychleným oběhem, vedla k potřebě přepychu, podporované vůbec pozvolným rozšiřováním obchodních styků — a to všechno dávalo tkalcovství kvantitativně i kvalitativně podnět, který je vymanil z dosavadní formy výroby.

Rolníci dále tkali a dosud tkají pro vlastní potřebu, ale vedle nich vznikala ve městech nová třída tkalců, jejichž tkaniny byly určeny pro celý domácí trh a většinou i pro zahraniční trhy.

Tkalcovství, práce, která vyžaduje většinou málo dovednosti a která se brzy rozdělila na nespočetná odvětví, se celou svou povahou vzpíralo poutům cechu. Proto se také tkalcovství provozovalo většinou na vesnicích a v městyších bez cechovní organizace, a z těch se poněkud stávala města, a to brzy nejvíce kvetoucí města v každé zemi.

S manufakturou provozovanou mimo cechovní organizaci se zároveň měnily i vlastnické vztahy. První pokrok proti samorostlému stavovskému kapitálu byl vznik obchodníků, jejichž kapitál byl hned od počátku mobilním kapitálem, kapitálem v moderním smyslu, pokud to přichází v úvahu za tehdejších poměrů. Druhý krok vpřed znamenala manufaktura, která zase zmobilisovala spoustu samorostlého kapitálu a vůbec zvětšila masu mobilního kapitálu oproti masě samorostlého kapitálu.

Manufaktura se zároveň stala útočištěm rolníků před cechy, které je vylučovaly nebo jim špatně platily, tak jako dříve cechovní města poskytovala sedlákům útočiště před [venkovskou šlechtou, která je utiskovala].

Současně s počátkem manufaktur nastalo období tuláctví, způsobené zánikem družin feudálních pánů, rozpouštěním armád, sehnanych z nejrůznějších končin, které si králové udržovali proti svým vasalům, dokonalejším zemědělstvím a přeměnou velkých ploch orné půdy v pastviny. Již z toho je vidět, jak těsně souvisí toto tuláctví s rozkladem feudálního zřízení. Již ve třináctém století se tu a tam vyskytují takováto období, všeobecně a trvale se toto tuláctví objevuje teprve koncem patnáctého a začátkem šestnáctého století. Tito tuláci, kterých bylo tolik, že jen anglický král Jindřich VIII. jich dal pověsit 72000, byli jen s ohromnými obtížemi a krajní nouzí a teprve po dlouhém zpěčování donucování k práci. Pozvolna je absorbovaly rychle se vzrůstající manufaktury, zejména v Anglii.

Manufaktura způsobila, že mezi různými národy dochází ke konkurenci, k obchodnímu boji, který byl vybojován ve válkách,

ochrannými cly a různými omezovacími opatřeními, kdežto dříve, pokud byly národy vůbec ve spojení, mezi sebou pokojně směňovaly. Od té doby má obchod politický význam.

S manufakturou se také mění vztah dělníka k zaměstnavateli. V češích stále ještě existoval patriarchální vztah mezi tovaryši a mistrem; v manufaktuře byl tento vztah nahrazen peněžním vztahem mezi dělníky a kapitalistou; tento vztah měl na venkově a v malých městech stále ještě patriarchální nádech, ale ve větších, v pravém smyslu manufakturních městech ztratil už záhy téměř všechnu patriarchální příchut.

Manufaktura a pohyb výroby vůbec dosáhl neobyčejného rozmachu rozšířením styků, k němuž došlo s objevením Ameriky a námořní cesty do východní Indie. Odtamtud se začaly dovážet nové produkty, zejména spousty zlata a stříbra, které se dostaly do oběhu, úplně změnily vzájemné postavení tříd a tvrdě dolehly na feudální pozemkové vlastnictví i na dělníky; výpravy dobrodruhů, kolonisace a především rozšiřování trhů ve světový trh, které bylo nyní umožněno a které se den ze dne stále víc stávalo skutkem; to všechno vyvolalo novou fázi dějinného vývoje, kterou se tu dále není třeba dopodrobna zabývat. Kolonisace nově objevených zemí poskytla obchodnímu boji mezi národy nový materiál a tím jej rozšířila a přiostrčila.

Rozšiřování obchodu a manufaktury urychlovalo akumulaci mobilního kapitálu, kdežto v češích, které k rozšíření výroby nic nepobízelo, zůstával samostatný kapitál stabilní nebo ho dokonce ubývalo. Obchod a manufaktura vytvořily velkou buržoasii, v češích se soustřeďovalo drobné měšťanstvo, které už nevládlo ve městech jako dříve, nýbrž se muselo podrobit vládě velkoobchodníků a majitelů manufaktur.* Proto cechy začaly upadat, jakmile se dostaly do styku s manufakturou.

V epoše, o které jsme mluvili, se vztah národů v jejich vzájemném styku utvářel dvojím způsobem. Nepatrné množství zlata a stříbra, které bylo v oběhu, vedlo zpočátku k zákazu vývozu těchto kovů; a průmysl, jehož nutnost vyvstala zároveň s nutností zaměstnat rostoucí měšťské obyvatelstvo a který byl většinou im-

* Marxova poznámka na okraji: Maloměšťáci, střední stav, velká buržoasie.

portován z ciziny, se nemohl obejít bez výsad, které mohly být samozřejmě poskytovány nejen proti domácí, nýbrž hlavně proti zahraniční konkurenci. Místní cechovní výsady se těmito prvotními omezovacími opatřeními rozšířily na celý národ. Cla vznikla z dávek, které feudálové ukládali obchodníkům procházejícím jejich územím jako výkupné za to, že nebudou oloupeni, vznikla z dávek, které později ukládala i města a které, když začaly vznikat moderní státy, byly nejpohodlnějším prostředkem, jak získat peníze pro státní pokladnu.

Americké zlato a stříbro, které se objevilo na evropských trzích, pozvolný vývoj průmyslu, rychlý rozmach obchodu a tím vyvolaný rozkvět necechovní buržoasie a peněz dal těmto opatřením jiný význam. Stát, který se stále méně mohl obejít bez peněz, ponechával z ohledů na státní pokladnu v platnosti zákaz vývozu zlata a stříbra; buržoové, pro něž bylo toto množství peněz, vržených na trhy, hlavním předmětem lichvářských machinací, s tím byli naprosto spokojeni; dosavadní výsady se staly pro vládu zdrojem příjmů a prodávaly se za peníze; v celním zákonodárství se objevila vývozní cla, která jen překážela průmyslu v postupu a měla čistě fiskální účel.

Druhé období začalo v polovině sedmnáctého století a trvalo téměř až do konce osmnáctého století. Obchod a lodní plavba se rozmáhaly rychleji než manufaktura, která hrála druhé housle; kolonie začínaly být význačnými spotřebiteli, jednotlivé národy si v dlouhých bojích zajišťovaly svůj podíl na otvírajícím se světovém trhu. Toto období začíná navigačními zákony¹⁸ a koloniálními monopoly. Konkurence mezi národy byla pokud možno vyloučena tarify, omezovacími opatřeními, smlouvami; a v krajních případech se konkurenční boj vedl a rozhodoval válkami (zvláště námořními válkami). Národ s největší námořní mocí, Angličané, si udržovali převahu v obchodě i v manufaktuře. Již zde koncentrace na jednu zemi.

Manufaktura byla na domácím trhu stále chráněna ochrannými cly, na koloniálním trhu monopoly a na zahraničním trhu pokud možno nejvíc diferencními cly.¹⁹ Podporovalo se zpracovávání materiálu vyrobeného přímo v zemi (vlna a len v Anglii,

hedvábí ve Francii), bylo zakázáno vyvážet suroviny domácího původu (vlna v Anglii) a zpracování dovezených surovin se nevěnovala velká pozornost nebo bylo potlačováno (bavlna v Anglii). Národ, který měl prvenství jako námořní a koloniální mocnost, si samozřejmě zajistil i největší kvantitativní a kvalitativní rozšíření manufaktury. Manufaktura se vůbec nemohla obejít bez ochrany, protože sebemenší změna, ke které došlo v jiných zemích, ji mohla připravit o trhy a přivést ji na mizinu; bylo snadné zavést ji v zemi, jestliže k tomu byly alespoň trochu příznivé podmínky, ale stejně snadno mohla být zničena. Způsob, jakým byla zejména v osmnáctém století provozována na venkově, spojoval ji zároveň s životními poměry velké masy lidí tak těsně, že by se žádná země nebyla mohla odvážit dát v sázku její existenci tím, že by připustila svobodnou konkurenci. Nakolik se zmůže na vývoz, závisí úplně na rozšíření nebo omezení obchodu a poměrně velmi nepatrně ho zpětně ovlivňuje. Odtud její druhořadá úloha a odtud vliv obchodníků v osmnáctém století. Právě obchodníci a zejména rejdaři žádali víc než kdo jiný státní ochranu a monopoly; majitelé manufaktur sice také požadovali a dostávali ochranu, ale měli vždy menší politický význam než obchodníci. Obchodní města, zvláště přímořská, se do jisté míry civilisovala a dostávala velkoburžoasní ráz, kdežto v továrních městech se udržovalo největší maloměšťství. Srov. Aikin²⁰ apod. Osmnácté století bylo stoletím obchodu. Pinto to říká výslovně²¹: „Le commerce fait la marotte du siècle“ [Obchod je koníčkem tohoto století], a: „Depuis quelque temps il n'est plus question que de commerce, de navigation et de marine“ [Od jisté doby se mluví už jen o obchodu, námořní plavbě a námořnictví].*

Toto období se také vyznačuje tím, že byly zrušeny zákazy vyvážet zlato a stříbro, že vznikl peněžní obchod, banky, státní

* *Marxova a Engelsova poznámka:* Pohyb kapitálu, ačkoli se značně zrychlil, zůstal přece jen poměrně pomalý. Roztříštění světového trhu na jednotlivé části, z nichž každou exploatoval určitý národ, vyloučení konkurence mezi národy, neohrabanost výroby samé a nízký stupeň peněžnictví, které se teprve začínalo rozvíjet, to všechno velmi brzdilo oběh. Následkem toho byl kramářský duch utápějící se v špinavé malichernosti, který ještě lpěl na všech obchodnících a na celém způsobu obchodování. Ve srovnání s majiteli manufaktur a zvláště s řemeslníky to ovšem byli velkoměšťáci, buržoové, ve srovnání s obchodníky a průmyslníky dalšího období to byli stále ještě maloměšťáci. Srov. A. Smith.²²

dluhy, papírové peníze, že se začalo spekulovat s akciemi a cennými papíry, že se začaly provádět ažiotáže se všemi druhy zboží a vůbec se rozvinulo peněžnictví. Kapitál zase ztratil hodně ze své primitivnosti, která na něm ještě lpěla.

V sedmnáctém století se obchod a manufaktura nezadržitelně stále víc koncentrovaly v jedné zemi, Anglii, a to pro ni vytvořilo pohnáčku jakýsi relativní světový trh, a tím i poptávku po výrobcích manufaktur této země, kterou dosavadní průmyslové výrobní síly už nemohly uspokojit. Tato poptávka, která přerůstala výrobním silám přes hlavu, byla hybnou silou, která vyvolala třetí období soukromého vlastnictví od doby středověku tím, že vytvořila velký průmysl — použití přírodních sil pro průmyslové účely, strojovou výrobu a velice rozsáhlou dělbu práce. Ostatní podmínky této nové fáze — svoboda konkurence v rámci národa, rozvoj teoretické mechaniky (mechanika, dovršená Newtonem, byla v 18. století ve Francii a v Anglii nejpopulárnější vědou vůbec) atd. — tyto podmínky už v Anglii existovaly. (Svobodnou konkurenci uvnitř národa bylo všude nutno vydobýt revolucí — roku 1640 a 1688 v Anglii, roku 1789 ve Francii.) Konkurence donutila brzy každou zemi, která si chtěla zachovat svou historickou úlohu, aby své manufaktury chránila dalšími celními opatřeními (stará cla už nepomáhala proti velkému průmyslu) a aby brzy nato zaváděla při ochranných clech velký průmysl. Přes tyto ochranné prostředky učinil velký průmysl konkurenci všeobecnou (konkurence je praktická svoboda obchodu, ochranné clo je při konkurenci jen paliativ, je to odvetné opatření v rámci svobody obchodu), vytvořil dopravní prostředky a moderní světový trh, podrobil si obchod, proměnil všechn kapitál v průmyslový kapitál, a tím vyvolal rychlý oběh (rozvoj peněžnictví) a centralisaci kapitálů. Všeobecnou konkurencí donutil všechna individua ke krajnímu vypětí energie. Pokud to šlo, ničil všude ideologii, náboženství, morálku atd., a kde to nešlo, udělal z nich zřejmou lež. Vytvořil vlastně teprve světové dějiny v tom smyslu, že uspokojování potřeb každého civilisovaného národa a každého individua v národě učinil závislým na celém světě, a že zničil dosavadní přirozeně vzniklou izolovanost jednotlivých národů. Podřídil přírodní vědu kapitálu a dělbu práce zbavil posledních

stop živelnosti. Vůbec zničil všechno přirozené, živelné, pokud to bylo u práce možné, a všechny přirozeně vzniklé vztahy proměnil ve vztahy peněžní. Místo živelně vzniklých měst vytvořil moderní, velká průmyslová města, která vyrostla přes noc. Kam pronikl, ničil řemesla a vůbec všechny dřívější stupně průmyslu. Dověřil vítězství obchodního města nad venkovem. Jeho prvním předpokladem je automatický systém. S rozvojem průmyslu byla vytvořena spousta výrobních sil, pro které se soukromé vlastnictví stávalo poutem právě tak jako cech pro manufakturu a venkovský provoz v malém pro rozvíjející se řemesla. Za soukromého vlastnictví se tyto výrobní síly vyvíjejí jen jednostranně, pro většinu se stávají silami destruktivními, a mnoho takových sil se v soukromém vlastnictví vůbec nemůže uplatnit. Velký průmysl vytvořil všude zhruba tytéž vztahy mezi společenskými třídami, a tím zničil svéráznost jednotlivých národů. A nakonec, zatímco si buržoasie každého národa ještě zachovávala zvláštní národní zájmy, vytvořil velký průmysl třídu, která má u všech národů týž zájem a u níž je už národnost vlastně zničena, třídu, která vskutku už nepatří do celého toho starého světa a zároveň stojí proti němu. Velký průmysl způsobuje, že pro dělníka je nesnesitelný nejen vztah ke kapitalistovi, nýbrž i práce sama.

Je samozřejmé, že velký průmysl nedosahuje ve všech oblastech určité země stejné úrovně rozvoje. Ale to nepřekáží třídnímu hnutí proletariátu, protože proletáři, které vytvořil velký průmysl, se stavějí do čela tohoto hnutí a strhují i celou masu, a protože dělníky, kteří nepracují ve velkém průmyslu, dostává tento velký průmysl do ještě horšího životního postavení, než v jakém jsou dělníci pracující ve velkém průmyslu. Stejně země, ve kterých se vyvinul velký průmysl, působí na země plus ou moins* neprůmyslové, pokud je už světové styky strhly do všeobecného konkurenčního boje.**

* — více nebo méně. (Pozn. red.)

** *Marxova a Engelsova poznámka:* Konkurence izoluje individua mezi sebou, nejen buržoy, ale ještě více proletáře, přestože je svádí dohromady. Proto trvá dlouho, než se tato individua mohou sjednotit, nehledě k tomu, že k tomuto sjednocení — nemá-li zůstat jen lokální — musí velký průmysl teprve vytvářet potřebné prostředky, velká průmyslová města a levnou a rychlou dopravu, a proto tato izolovaná individua, žijící v poměrech, které tuto izolovanost denně znovu reprodukuje, mohou nad organisovanou silou, která stojí proti nim, zví-

Tyto různé formy jsou zároveň formami organisace práce a tedy i vlastnictví. V každém období docházelo ke spojování existujících výrobních sil, pokud potřeby vyvolaly nutnost takového spojení.

[2.] POMĚR STÁTU A PRÁVA K VLASTNICTVÍ

První formou vlastnictví je v antickém světě i ve středověku kmenové vlastnictví, podmíněné u Římanů hlavně válkou, u Germánů chovem dobytka. Protože u antických národů žilo v jednom městě víc kmenů pohromadě, jeví se u nich kmenové vlastnictví jako státní vlastnictví a právo individua na toto vlastnictví jako pouhá possessio [držba], která se však, stejně jako kmenové vlastnictví vůbec, omezuje jen na pozemkové vlastnictví. Soukromé vlastnictví v pravém smyslu slova začíná u starých, tak jako u novodobých národů, s vlastnictvím movitostí. — (Otroctví a pospolitost) (dominium ex iure Quiritum*). U národů vzešlých ze středověku se tak kmenové vlastnictví vyvíjí přes různé stupně — feudální pozemkové vlastnictví, korporativní vlastnictví movitostí, manufakturní kapitál — až k novodobému kapitálu podmíněnému velkým průmyslem a všeobecnou konkurencí, k čistému soukromému vlastnictví, které se sebe shodilo jakékoli zdání pospolitosti a vyloučilo jakékoli zasahování státu do vývoje vlastnictví. Tomuto novodobému soukromému vlastnictví odpovídá novodobý stát, který si soukromí vlastníci poněmáhlu koupili daněmi pro sebe, který jim díky systému státních dluhů úplně propadl a jehož existence při stoupání a poklesu státních dluhopisů na burse se stala úplně závislou na obchodním úvěru, který mu poskytují soukromí vlastníci, buržoové. Buržoasie, protože je *třídou*, a ne už *stavem*, je teď nucena organisovat se v národním měřítku, a ne už v měřítku místně omezeném, a dávat svému průměrnému zájmu obecnou formu. Tím, že se soukromé vlastnictví oprostilo od pospolitosti,

těžit teprve po dlouhých bojích. Žádat opak by znamenalo totéž jako chtít, aby konkurence v této určité historické epoše neexistovala, anebo aby si individua vyhnala z hlavy poměry, které nemohou vůbec kontrolovat, protože jsou izolována.

* — quiritské vlastnictví, tj. vlastnictví římského občana. (Pozn. red.)

stává se stát jakousi zvláštní existencí vedle občanské společnosti a mimo ni; ale není ničím jiným než formou organisace, kterou si buržoové musí zavádět navenek i uvnitř, aby si navzájem zaručili své vlastnictví a své zájmy. V dnešní době je stát samostatný už jen v takových zemích, kde se stavy nevyvinuly úplně v třídy, kde ještě hrají určitou úlohu stavy, které byly v pokročilejších zemích odstraněny, a kde je všechno tak pomícháno, že žádná část obyvatelstva nemůže získat nadvládu nad ostatními. Tak je tomu zejména v Německu. Nejdokonalejším příkladem novodobého státu je Severní Amerika. Novější francouzští, angličtí a američtí autoři se všichni vyslovují v tom smyslu, že stát existuje jen pro soukromé vlastnictví, takže toto poznání přešlo i do běžného povědomí.

Protože stát je forma, v níž jednotliví příslušníci vládnoucí třídy uplatňují své společné zájmy a ve které je shrnuta celá občanská společnost určité epochy, plyne z toho, že všechny společné instituce zprostředkovává stát; dostávají politickou formu. Z toho vyplývá iluze, že zákon je založen na vůli, a to na vůli odtržené od své reálné základny, na svobodné vůli. Právě tak se právo zase redukuje na zákon.

Soukromé právo se vyvíjí současně se soukromým vlastnictvím z rozkladu přirozeně vzniklé pospolitosti. U Římanů neměl vývoj soukromého vlastnictví a soukromého práva žádné další následky pro průmysl a obchod, protože celý jejich výrobní způsob zůstal stejný.* U novodobých národů, kde průmysl a obchod rozvrátily feudální pospolitost, znamenalo vznikání soukromého vlastnictví a soukromého práva počátek nové fáze, která byla schopna dalšího vývoje. Hned první město, které mělo ve středověku rozsáhlý námořní obchod, Amalfi²³, vytvořilo i námořní právo. Jakmile průmysl a obchod, nejprve v Itálii a později v jiných zemích, rozvíjely dále soukromé vlastnictví, bylo vyspělé římské soukromé právo znovu přijato a povýšeno na autoritu. Když později dosáhla buržoasie takové moci, že se o její zájmy zasazovali vladaři, aby prostřednictvím buržoasie svrhli feudální šlechtu, začal ve všech zemích — ve Francii v 16. století — v pravém smyslu slova vývoj práva, který ve všech zemích kromě Anglie probíhal na základě římského

* V této výšce připsal Engels na okraj: (Lichva!)

kodexu. Také v Anglii se muselo používat zásad římského práva při dalším rozvíjení soukromého práva (zejména u vlastnictví movitostí). (Nesmí se zapomínat, že právo nemá vlastní dějiny, stejně jako je nemá náboženství.)

V soukromém právu jsou existující vlastnické vztahy vyjádřeny jako resultát všeobecné vůle. Samo ius utendi et abutendi* vyjadřuje jednak fakt, že se soukromé vlastnictví úplně vymanilo ze závislosti na pospolitosti, jednak ilusi, že samo soukromé vlastnictví je založeno na pouhé soukromé vůli, na libovolném disponování věcí. V praxi má abuti** pro soukromého vlastníka velmi určité ekonomické meze, nechce-li soukromý vlastník dopustit, aby jeho vlastnictví a s ním i jeho ius abutendi přešlo do rukou jiného, neboť věc vůbec, vzata pouze vzhledem k jeho vůli, není věcí, nýbrž stává se věcí, skutečným vlastnictvím (*vztah*, kterému filosofové říkají *idea*) teprve ve stycích a nezávisle na právu.*** Tato právní iluze, redukující právo na pouhou vůli, vede v dalším vývoji vlastnických vztahů nutně k tomu, že někdo může mít právní nárok na nějakou věc, aniž věc skutečně má. Jestliže například konkurencí zanikne renta z nějakého pozemku, má na něj sice jeho vlastník právní nárok, i s ius utendi et abutendi. Ale není mu vlastně k ničemu, jako pozemkový vlastník nic nemá, pokud ovšem nemá navíc ještě tolik kapitálu, aby mohl svou půdu obdělávat. Z téže iluze právníků se dá vysvětlit, že pro ně a vůbec pro každý kodex je věc náhody, že individua mezi sebou navazují vztahy, například smlouvy, a že zákoník pokládá tyto vztahy za takové vztahy, které je možno navazovat nebo nenavazovat, podle toho jak kdo chce, a jejichž obsah se úplně zakládá na individuální libovůli smluvních stran.

Pokaždé, když se vývojem průmyslu a obchodu vytvořily nové formy styků, například pojišťovací a jiné společnosti, muselo je právo vždy zařadit mezi způsoby nabytí vlastnictví.

* — právo věc užívat a zužívat (také: zneužívat), tj. nakládat s věcí podle libosti. (Pozn. red.)

** — zužívání (také: zneužívání). (Pozn. red.)

*** *Marxova poznámka na okraji: Vztah se pro filosofy rovná ideji. Znají jen vztah „člověka jako takového“ k sobě samému, a proto se pro ně všechny skutečné vztahy stávají idejemi.*